

EDEBİLİK ÜZERİNE

ON LITERARINESS

Ulaş BİNGÖL*

Öz

Edebî eserlerin diğer sanat eserlerinden ayrılan yönü hakkında geçmişten günümüze gelene kadar birçok görüş belirtilmiştir. Yazılı veya sözlü metni sanatsal bir hüviyete büründüren unsurun edebîlik (yazınsallık) olduğuna şahit olunur. Edebîliğin edebiyat eserlerinin ayırt edici özelliği olduğu hakkında görüş birliği olmasına rağmen edebîliğin neden kaynaklandığı ile ilgili fikir ayrılıkları mevcuttur. Genel olarak bakıldığında edebîliğin birkaç özelliği öne çıkarılmıştır: 1) Edebîlik eserin kurmaca (itibârilik) olmasıdır; 2) Edebîlik günlük dilden yabancılaşmadır; 3) Edebîlik dilin estetik bir haz uyandıracak şekilde kullanılmasıdır; 4) Edebîlik okuyucunun metni okuduğu anda ortaya çıkan bir olgudur; 5) Edebîlik metinsellikten kaynaklanır; 6) Edebîlik öznellikten kaynaklanır. Edebîlik hakkında öne çıkan bu görüşlerin hepsi tartışmaya açılabilir. Edebiyat eserinin sınırlarını, edebîlik olgusuna göre belirlemede yaşanan problemlerin üstesinden gelinmesi güçtür. Edebîliğin genel bir tanımının yapıl(a)maması söz konusu durumun yaşanmasında etkili olmaktadır. Ayrıca yaşadığımız çağda edebiyatın belagattan uzaklaşması, edebî eserin niteliğini belirlemede başvurulan ölçütlerin ortadan kaybolmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada edebîliğin ne olduğu üzerinde durulacak ve edebîlik hakkında ileri sürülen fikirlerde bulunan çelişkilere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: edebiyat, edebîlik (yazınsallık), kurmaca (itibârilik), metinsellik, estetik

Abstract

There have been various views on the elements making literary works different from other artworks from past to present. It is observed that the element providing an artistic identity for written or oral texts is narrated through literariness. Although there is a consensus stating that literariness is the distinguishing element of literary works, there are some divergences on what literariness derives from. Some elements of literariness have been highlighted from a general perspective: 1. Literariness is the fact that literary works are fictional, 2. Literariness is alienation from the daily language, 3. Literariness is to use the language in a way that it would evoke aesthetic pleasure, 4. Literariness is a phenomenon emerging as the reader reads the text, 5. Literariness derives from textuality, 6. Literariness derives from subjectivity. All these views on literariness may be open to discussion. It is rather difficult to overcome problems on determining the limits of a literary work based on the notion of literariness. The fact that a general definition of literariness is not and/or cannot be provided has an impact on this. Moreover, the fact that literature has distanced itself from rhetoric in this age causes the loss of criteria used in determining the quality of a given literary work. In this study, what constitutes as literariness will be the addressed and contradictory views on literariness will be discussed.

Keywords: literature, literariness, fiction, textuality, aesthetics

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt / Türkiye, ulasedebiyat@gmail.com

Giriş

Kavramların içerikleri, kullanıldıkları zamana ve onları kullanan kişiye göre farklılık gösterir. Her devir kendi kavramlarının içeriklerini belirlediği gibi bütün sanat ve edebiyat kuramları kendi kavramlarıyla varlığını sürdürür. Bu açıdan yaklaşıldığında kavramların doğru tahlil edilmesi devirlerin, şahısların ve eğilimlerin temel özelliklerinin de doğru anlaşılması anlamına gelir. Edebilik (yazınsallık) yeni bir kavram olmasına karşın bir olgu olarak çok eski zamanlardan beri muhtelif tarzlarda günümüze kadar kullanılagelmiştir.¹ Edebiyat eserinin mahiyeti ve sanatsal değerinin neden kaynaklandığı hakkındaki fikirlerin en azından Aristoteles'in *Poetika*'sından bu yana ele alındığı bilinmektedir. Aradan geçen bunca zamana rağmen konu üzerinde tartışmaların hâlen devam ettiği gözlemlenir.

Bir edebî metni, edebiyat eseri olarak değerlendirmemizi sağlayan unsurun ne olduğunun netleştiril(e)memesi ve konunun kendisinin tartışmaya müsait olması, edebilik meselesinin gündemden düşmemesine yol açmaktadır. Eserin kurmaca (itibârî) oluşu, eserde dilin yadırgatıcı şekilde kullanılması gibi ölçütler belirtilerek edebî eserin niteliğini açıklamak mümkündür. Fakat Terry Eagleton'ın dediği üzere "değiştirilemez, tartışılmaz biçimde edebiyat gözüyle bakılan her şey – mesela Shakespeare – edebiyat olmaktan çıkabilir".² Bir eseri edebiyat olarak değerlendirmemizi sağlayan ölçütler, farklı açılardan ele alınabilir. Sözelimi edebiyatı kurmaca ile eşdeğer gören bir düşünce, kurmaca olmadığı halde edebiyat eseri olarak kabul edilen gezi, anı, biyografi türünden eserlerin varlığı ile reddedilebilir. Aynı şekilde edebiyatın dilinin günlük dilden ayrılan, ona yabancılaşan bir dil olduğunu ileri süren bir fikir, günlük konuşma dilinde kullanılan yadırgatıcı ifadelerle eleştirilebilir.

Edebiyatın ve edebiliğin tarif edilmesinde yaşanan güçlüğü uzun zamandan beri değinilmektedir. Recâizâde Mahmûd Ekrem, edebiyat ile ilgili *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta "kabul-i üdebaya şâyân olacak sûrette bir 'arif-i mücmel ü münakkahına şimdiye kadar tesâdüf olunamamıştır"³ sözlerini sarf eder. Terry Eagleton ise kesin ve değişmez değerlere sahip bir edebiyat tanımını yapmanın imkânsız olduğundan bahseder. Bu gerçeğe rağmen birçok kişi, bir eseri diğer eserden ayıran, ona birtakım estetik özellikler yükleyen bazı ölçütler belirlemektedir. Dilin estetik haz verecek şekilde örgütlenmesi, gerçek hayatın sanatsal ilkeler çerçevesinde anlatılması, hayali bir dünya oluşturulması, bütün edebî eserlerin ortak özelliği olmasa da edebiyat ile özdeşleşen özellikler olarak ifade edilmektedir. Herkesin üzerinde görüş birliğine vardığı bir edebiyat tanımından söz edilememesine karşın ortalama düzeyde bir kültür birikimine sahip bir okuyucu, eline aldığı herhangi bir metnin edebiyat olup olmadığının ayırıcısına varabilir. Bir bilimsel metin veya hukuk metni, içerisinde bazı sanatsal ifadeler barındırsa da okuyucu bunların edebiyat olarak değerlendirilemeyeceğinin farkındadır. Okuyucunun bu

1 Edebilik/yazınsallık (*literariness*) kavramını ilk defa kullanan kişi Roman Jakobson'dur. Rus Biçimcileri edebiyat incelemelerinde doğrudan edebilik konusuna eğilerek edebiyat araştırmalarında önemli bir değişimin yaşanmasını sağlamışlardır. Bk. Tzvetan Todorov, *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri*, çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 79.

2 Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s. 27.

3 Recâizâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016, s. 58.

şekilde bir bilince sahip olmasını sağlayan unsur, edebiyat eserlerindeki edebîlik olgusudur. Edebî eserin diğer yazılı veya sözlü metinlerden ayrılan yönünün edebîlik olduğunun bilinmesine rağmen edebîliği belirleyen özelliklerin neler olduğunun tam olarak netleştirilememesi, konunun muğlak bir hâl almasına yol açmaktadır. Edebîlik hakkında ileri sürülen görüşlerdeki çelişkilere geçmeden önce edebîlik ile ilgili tanımlara değinmek mevzunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Edebîlik

Genel olarak bir metnin edebiyat olarak değerlendirilebilmesini olanaklı kılan estetik unsura edebîlik adı verilir. Edebiyatın malzemesi olan dilin mecaz, alegori, eğretileme, ironi gibi vasıtalarla estetik bir etki bırakacak şekilde kullanılması edebîlik olarak kabul görür. Türkçede *yazınsallık* ifadesi, *edebîlik* kelimesi ile eş anlamda kullanılır. Avrupâda *edebiyat* (*literature*) kelimesi, XVIII. yüzyıla kadar “okuma, okuryazarlık, kitap”la eş değer görülmekteydi. Bu yüzyılda edebiyatın estetik bir boyutu olduğunun kavranması, edebî eserlerin sınırlandırılmasını ve bu eserlerin diğer eserlerden ayrılan yönlerinin ortaya konulmasını sağlamıştır. Türkiye’de Tanzimat Dönemi’nde Batı dillerinden alınan *literature* kelimesinin karşılığı olarak “edebiyat” ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir. Önceleri edebiyatın manzum türleri için *şîir*, mensur türleri için *inşâ* ifadesi kullanılmaktaydı.

Edebîliğin, edebiyatı sanat düzeyine yükselten unsur olduğu hakkında genel bir görüş olmasına karşın edebîliğin tam olarak ne olduğu hakkında değişik fikirler mevcuttur. Bu fikirlerden bazılarında estetik kuramcılarının eserlerinde rast gelmek mümkündür. Kant ve Hegel estetiklerinde edebiyata özel bir yer ayrılarak edebî eserin nitelikleri değişik açılardan belirtilmiştir. Kant, beğeni yargısının dolaylımsızlığını ortaya atmış ve güzelin ancak eleştirisinin olabileceğini söyleyerek edebiyat kuramlarının oluşmasına yön vermiştir. Ona göre şîir bütün güzel sanatlar arasında en üstte yer alır. Çünkü şîir imgelem yetisini özgürleştirir.⁴ Kant’ın düşüncesi uyarınca şîirin/edebiyatın gücü imgelemden kaynaklanır. Buna göre edebîlik imgelem gücünün harekete geçirilmesidir, denilebilir. Hegel estetiğinde ise “yazın [edebiyat], genel dili, yazınsal [edebî] olarak işlemek, ona sanatsallık/yazınsallık niteliği kazandırmak suretiyle, hem sözcük seçimi ve sıralamasında, hem de sözcüklerin tınısında/müzikalitesinde özgünlük kazanır.”⁵ Hegel, edebiyatın doğasında güzel ve ereksel niteliklerin olduğunu düşünür. Başka bir deyişle edebîlik yazılı metnin güzel olarak biçimlendirilmesinde yatmaktadır.⁶ Hegel’in şîir sanatı hakkında söylediği şu sözler edebîliğin mahiyetinin anlaşılmasına yardımcı olabilir: “Şîirde her şey, insanın, onun daha derin ilgilerinin ve onu harekete geçiren güçlerin, içerik ve düşünceyle dolu olarak sunulmasına bağlıdır.”⁷ Hegel’in düşüncesi uyarınca edebîlik bir anlamda insanın ilgilerinin harekete geçirilmesidir. Ayrıca Hegel

4 Immanuel Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2011, s. 200.

5 Aktaran Onur Bilge Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 133.

6 Aktaran Onur Bilge Kula, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 154.

7 Georg Wilhelm F. Hegel, *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, çev. Taylan Altuğ – Hakkı Hünler, Payel Yayınları, İstanbul 1994, s. 28.

estetikğine göre edebiyat, günlük dili darmadağın ederek insanın iç dünyasında birtakım uyanışlara zemin hazırlar.

Edebiliğin temel ölçütünün dilin kullanım biçimine bağlanması gerektiğini ileri süren araştırmacıların sayısı hayli fazladır. Rus Biçimcilerinin, edebiyat dilinin konuşma diline göre yadırganan bir yönü olduğunu söylemeleri konuyla doğrudan bağlantılıdır. Wellek ve Warren'e göre de edebî dil apayrı bir dildir ve her şeyden önce günlük dilin değişik kullanışlarından azlık-çokluk bakımından ayrılır. Edebî dilde, dil daha bilinçli ve sistematik şekilde kullanılır.⁸ Edebiyatta dilin işlevi, sadece iletişimden ibaret değildir; dil ile inşa edilen dünyada kişinin estetik bir yaşantı deneyimlemesi gayesi öne çıkar. Söz konusu yaklaşıma göre edebîlik, dilin, kişinin sanatsal zevk alabilmesini sağlayacak biçimde örgütlenmesidir. Bütün edebiyat eserlerinde günlük konuşmada olduğu gibi gerçek ifadeler yer verilebilir. Fakat bu gerçek ifadeler günlük dilde kendileri için vardırırlar, oysa edebiyatta gerçek ifadeler hemen her zaman başka şeylere göndermede bulunur. Bir yazar veya şair mecazlardan, alegorilerden, sembollerden, dolaylı anlatımlardan uzak durarak yazdığı anda bile metnin kendi doğası okuyucuda farklı duygular ve düşünceler uyandırabilir.

Bazı düşünürler, edebiliğin her edebî türde farklı şekilde tezahür ettiğinden dolayı birden çok edebîlik tanımının yapılabileceğini iddia eder. Bu görüşü savunanlara göre her edebiyat türü kendi doğasına göre tanımlanan bir edebîliğe sahiptir. Mesela Benedetto Croce şiir ve nesrin ayrı ayrı zevk verdiğinden söz eder. Ona göre bir şiiri şiir yapan içerik değil, biçimdir. Croce, içeriğin sanatı meydana getiremeyeceğini söyleyerek bir anlamda edebiliğin şiirin biçimsel niteliklerinde aranması gerektiğini dile getirir.⁹ Buna karşın Sartre, şiirde düşüncenin saklandığını ve dilin bir şey anlatmadığını söyleyerek asıl imlemenin düz yazıda olduğunu ifade eder. Ona göre düz yazı, şiire göre daha açıklayıcı ve aydınlatıcıdır.¹⁰

Edebiyat eserlerini meydana getiren unsurların oluşturduğu uyuma dikkat çekerek edebiliğin kökenini açıklamaya çalışan kişiler de vardır. Gürsel Aytaç'a göre "yazını edebiyat katına yükselten, biçim-üslup-içerik uyumudur ve üslup incelemesi, edebiyat bilimcinin göz ardı etmemesi gereken önemli bir çalışmadır."¹¹ İsmail Çetişli de edebiyatın dil, muhteva, yapı unsurlarının basit bir toplamından ibaret olmadığını, söz konusu unsurların ferdi ve orijinal bir şekilde sentezlenmesinden doğduğunu belirtir.¹² Kadim estetik açısından bakıldığında gerek Aytaç'ın gerek Çetişli'nin bir metnin edebiliğini sağlayan şeyin biçim-üslup-içerik uyumu olduğunu söylemesi doğrudur. Fakat bugün edebiyat olarak değerlendirilen ve biçim-üslup-içerik uyumundan yoksun olan eserlerin de var olduğu görülmektedir.

Edebiliğin ne olduğu sorusunun cevabı yaşanan döneme ve şartlara göre farklılık göstermektedir. Eagleton'ın şu tespiti konunun anlaşılması noktasında önemlidir: "XVII. yüzyıl İngiltere'sinde metni

8 René Wellek – Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Yayınlar, İzmir 1993, s. 33.

9 Benedetto Croce, *Estetik*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 135.

10 Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?*, çev. Bertan Onaran, Can Yayınları, İstanbul 2005, s. 25.

11 Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003, s. 115.

12 İsmail Çetişli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 89.

değerli kılan onun edebiliği değil kibarlığıydı. Neyin edebiyat sayılacağı düpedüz ideolojikti. Belli bir sınıfın değerlerini ve beğenilerini cisimleştiren yazı edebiyat olarak ele alınırdı.¹³ Buna göre siyasi ve sosyal şartlar kadar kişilerin mizacı da edebiliğin tanımına etki eder.

Yapısalcılık ve postyapısalcılıkta edebilik konusu geleneksel bakış dışında ele alınmıştır. Jacques Derrida'ya göre “yazınsallık, doğal bir öz değildir; metnin içkin özelliği de değildir. Yazınsallık, daha çok metne yönelik bir bağıntılandırmanın, bir temel öge olarak, ereksel bir katman olarak içkin biçimde bir kural bilinci içeren, uzlaşımsal ya da kuramsal, ancak her durumda sosyal olan bir bağıntılandırmanın karşılığıdır.”¹⁴. Derrida, birçok kuramcı gibi edebiliği açılmak üzere edebiyatın temel malzemesi olan dilden hareket eder. Onun düşüncesi uyarınca dil her zaman kendisi dışında başka bir şeye göndermede bulunur.

Edebiyat incelemelerinde edebiliğin esas alınması gerektiğini dile getiren kişiler Rus Biçimcileri olmuştur. Roman Jakobson'a göre “yazın bilimin konusu yazın değil yazınsallıktır, yani belli bir yapıtı yazınsal kılan özelliktir. (...) eğer yazınsal incelemeler, bilim olmak istiyorsa, tekniği [yordamı, yöntemi] üstünde durakçaları yegâne kişi olarak tanımalıdırlar. Ardından gelen temel sorun ise tekniğin uygulanması doğrulanmasıdır.”¹⁵. Rus Biçimcileri edebî dilin yadırganan bir yönü olduğunu vurgularken dikkati edebî metinlerin muhtevasından biçimsel görünümüne çekerler. Buna göre dilsel bir sanat olarak edebiyatın temel niteliği dilsel dönüşümdür. Edebî metinleri edebiyat unsurları yolu ile açıklamanın veya tahlil etmenin sakıncalarını öne süren Rus Biçimcileri, dilin işlevi üzerinde durarak edebiliği ortaya koymaya çalışırlar. Edebilik kavramının Rus Biçimcileri tarafından ortaya atılmasından sonra göstergebilimde edebilik meselesi tekrar gündeme getirilmiştir. Bir metnin açık bir yapı ve metindeki göndergelerin gerçekte bir karşılığının olup olmadığı, metinde birden fazla anlamın varlığı, metnin bitimsizliği konuları edebilik çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlayışa göre edebî metni sıradan metinden ayırırken söz konusu yönler dikkat çekerek bir sonuca varmak ve metni tahlil etmek mümkündür.¹⁶

Görüldüğü üzere edebilik hakkında birbirinden çok farklı fikirler mevcuttur. Öteden beri edebî metinlerin diğer yazınsal metinlerden ayrılan yönünün sanatsallık olduğuna vurgu yapılmasına rağmen edebî metinlerin sanatsal yönünün tam olarak neden kaynaklandığı hakkında bir fikir birliğine varıl(a)mamıştır. Edebiliğin sınırlarının çizilememesi, edebiyat eserinin edebilik unsuruna göre tanımlanmasında belirsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

13 Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, s. 34.

14 Aktaran Onur Bilge Kula, *Dil Felsefesi ve Edebiyat Kuramı – I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 334.

15 Aktaran Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları Temel Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 292.

16 Ulaş Bingöl, *Modernizmden Postmodernizme Eleştiri Terimleri Sözlüğü I. Cilt*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2019, s. 243.

2. Edebîlik Açısından Bir Eser Edebiyat Olarak Değerlendirilebilir mi?

Edebiyatçı yazma eylemini gerçekleştirirken edebiyat sanatını icra ettiğinin farkındadır. Bir edebiyatçıyı yazma işi ile uğraşan diğer kişilerden ayıran en önemli özellik esasında sanatsal kaygıdır. Bir tarihçi yazarken güzel ve etkili ifadelere başvurursa da yazdığı metin edebî metin değildir ve tarihçi bu hakikatin farkındadır. Ama edebiyatçı, tarihi bir olayı anlattığında veya günlük bir olayı yazıya aktardığında imgelem dünyasının gücüne başvurur. Edebî eser her şeyden önce edebiyatçının zihin ve duygu dünyasının bir yaratımı olduğu için öznel olarak değerlendirilir. Natüralist ve realist yazarlar bile dış dünyayı objektif şekilde anlatmaya çalışırken kendi bakış açılarını bir tarafa bırak(a) mazlar. Edebiyatçının olaya baktığı pencere tarihinin ve bilim adamının bakışından çoğu kez farklıdır. Çünkü edebiyatçının anlattığı gerçek, edebiyatın alanına girdiği andan itibaren başka bir gerçeğe dönüşür.¹⁷

Estetik disiplinine göre her sanat eseri dış dünyada bir karşılığı olan anlamlı, somut bir bütünlük olarak kabul edilir. Sanat eserinde kullanılan malzeme bir bütünlük oluşturmuyorsa onu deneyimleyen kişi için herhangi bir anlam ifade etmez. Söz konusu edebî eserler olduğunda kullanılan malzemenin yani dilin anlamlı bütünlüğe sahip olması gerekir ki onu okuyan veya dinleyen kişi bir şeyleri alımlasın. Edebî eserlerin anlamsal bütünlük yönünü metinsellik, ama sanat yönünü edebîlik oluşturur. Bir eserin anlamlı bir bütün olması onu edebî eser seviyesine yükseltmeyeceği gibi edebî eserler sadece birer metin değillerdir. Edebî bir hüviyete sahip olmaları edebiyat eserlerinin diğer yazılı eserlerden ayrılan yönüdür.

Bir edebiyat eserinin ayırt edici özelliğinin, tercih edilen dilin sanatsal bir yapı biçiminde örgütlenmesinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Bu sanatsal örgütlenme edebîlik olarak da anlaşılabilir. Edebîlik olgusunun varlığına rağmen edebîliğin ne olduğunun muğlak olması edebiyat denilen sanat dalının sınırlarını belirlemeyi güçleştirir. Geçmişten günümüze edebîlik hakkında genel olarak şu düşünceler ortaya koyulmuştur: 1) Edebîlik, eserin kurmaca olmasıdır; 2) Edebîlik, eserde kullanılan dilin günlük dilden yabancılaşmasıdır; 3. Edebîlik, dilin estetik bir haz uyandıracak şekilde kullanılmasıdır; 4. Edebîlik, okuyucunun metni okuduğu anda ortaya çıkan bir olgudur; 5. Edebîlik, metinsellikten kaynaklanır; 6. Edebîlik, öznellikten kaynaklanır. Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı* kitabında farklı örnekler vererek edebiyat eserinin tanımının yapılamayacağını belirtir.¹⁸ Esas itibarıyla Eagleton, edebiyat eserinin tanımının yapılamayacağını belirtirken edebîlik hakkında farklı görüşleri ele alarak edebiyata yaklaşılmayacağına da dikkat çeker. Çünkü Eagleton'ın temas ettiği konuların hepsi edebîlik ile irtibatlıdır. Edebîlik ile ilişkilendirilen bakış açılarının hepsi belli açılardan tartışmaya açılabilir.

17 Aristoteles, *Poetika*'da tarihçi ile ozan arasındaki farkın, birinin olan olayları diğerinin olabilecekleri anlatmasından kaynaklandığını belirtir. Bundan dolayı şiirin felsefeye daha yakın ve daha değerli olduğunu söyler. Bk. Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Rifat, Can Yayınları, İstanbul 2013, s. 22.

18 Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, s. 12-30.

2.1. Edebiyat Eserinin Kurmaca Oluşundan Kaynakları

Edebiyat eserlerinde anlatılanın gerçek olmadığı, bu yüzden edebiliğin özünün eserin kurmaca olmasından kaynaklandığına dair görüşler mevcuttur. Şerif Aktaş, kurmacanın edebî olmanın ilk özelliği durumunda olduğunu belirtir.¹⁹ Bir roman, bir hikâye veya bir öykünün temel nitelikleri arasında kurmaca ilk sırada yer alır. Bu gibi eserlerde gerçek, esere yansıtılırken kırılmalara, dönüşümlere uğrar veya gerçekte hiç olmayan olaylar anlatılır. Söz konusu yaklaşıma göre bütün edebiyat türlerinde kurgusal bir yön mevcuttur. Yazar kendi anılarını anlatırken bile belli bir ruh haline bürünerek gerçekliği dönüştürür. Wellek ve Warren'ın dediği üzere “sübjektif bir lirik şiirde bile şairin ‘ben’i, kurgusal ve dramatik bir ‘ben’dir.”²⁰ Kurmaca ile edebiyat arasında sıkı bir bağ olmasına rağmen edebiyatın bütünüyle kurmaca olduğunu söylemek ve kurmaca üzerinden edebiyatın sınırlarını belirlemek sorunlu bir uğraştır. Çünkü bir yazarın günü gününe kaleme aldığı anılarının kurmaca olduğunu iddia etmek veya bunu ispatlamaya çalışmak zordur. Aynı şekilde bir gezi yazısında, gezip gördüğü yerleri anlatan yazarın kurmacayı işin içine ne derece kattığını tespit etmek neredeyse imkânsızdır.

Bazı edebî türlerin kurmaca olduğunu söylemek bile zordur. Sözelimi bir deneme yazısının kurmaca olduğunu belirtebilmenin imkânı yoktur. Şahsi fikirlerini denemede dile getiren yazarın asıl niyetinin kurmaca bir dünya meydana getirmek olduğu ileri sürülemez. Aynı durum eleştiri yazısı, biyografi, anı için de geçerlidir.

Birçok şiirde kurmaca nitelikler tespit etmek mümkün olsa da bazı şiirlerin kurmaca oldukları iddia edilemez. Sözelimi Orhan Veli'nin şu mısralarına bakalım:

Güzel kadınları severim,
İşçi kadınları da severim;
Güzel işçi kadınları
Daha çok severim.²¹

Orhan Veli'nin günlük yaşamı ve duygularını en çıplak şekliyle şiirin konusu yapmaya çalıştığı malumdur. Nitekim “Quantitatif” şiirinde duygularını en açık şekilde dile getirmiştir. Şair, güzel kadınları ve işçi kadınları sevdiğini ama güzel işçi kadınları daha çok sevdiğini anlatmıştır. Burada şairin hislerini olduğu gibi mısralara döktüğünü söylemek yanlış olmaz. Ama bu şiirin kurmaca bir yöne sahip olduğunu iddia edebilmek için şairin içinden geçenleri gerçekten dönüştürüp dönüştürmediğini belirlemek gerekir.

Birçok edebî metnin temel niteliğinin kurgusal olduğu iddia edilebilir. Bu iddianın özünü, “edebî metinlerde gerçeklik kendisini aşarak başka bir şeye dönüşür” savı oluşturur. Fakat kurmacanın, tek başına edebiyatın bir özelliği olarak düşünülmesi bizi birtakım yanlışlara sürükleyebilir. Bir suçlunun

19 Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 34.

20 René Wellek – Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, s. 12.

21 Orhan Veli Kanık, *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 214.

savcılığa verdiği ifadelerinde de kurmaca yönleri rastlamak mümkündür. Suçlunun ifadesinin yer aldığı metnin kurmaca olması ve estetik bir haz uyandıracak şekilde kaleme alınması onu edebî yapmaz, çünkü bu metin edebiyat eseri olarak tasarlanmamıştır. Öyleyse kurmacanın aynı zamanda sanatsal bir gaye ile kaleme alınması gerekir.

2.2. Edebiyat Günlük Dilden Yabancılaşan Bir Dildir

Yaygın konuşma dilinin edebî metinde dönüşüme uğradığı, edebî eserlerin dilinin yaygın konuşma diline yabancılaştığı fikrini savunarak edebiliğin çerçevesini belirlemeye çalışan görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden birini savunan Rus Biçimcileri, edebiyat eserine veya edebiyatın kendisine değil, edebiliğe, yani edebiyatı edebiyat yapan özel dil kullanımına odaklanırlar. Boris Eyhenbaum'un söylediği üzere Biçimciler için önemli olan yazınsal incelemelerdeki yöntem sorunu değil, inceleme konusu olarak yazın sorunudur.²² Edebiyat eserinin, genelin alışkın olduğu dilin yapısını ve kullanım şeklini deformasyona uğratarak meydana geldiğini söyleyen Rus Biçimcileri, edebiyat eserlerinin içerik sorunundan çok biçim yönüne odaklandılar. Üslup, yapısal öğelerin oluşturduğu bütünlük ve dilin girdiği değişik formlar, Rus Biçimcilerine göre edebiyatın ayırt edici niteliğidir.

Dili merkeze alarak edebiyatın niteliğini belirlemeye çalışmak, edebiyatın malzemesinin dil olmasından dolayı doğru bir yaklaşımdır. Edebiyatın malzemesinin dil olması hasebiyle dilin kullanım şekilleri üzerinde yoğunlaşmak, edebiyat eseri hakkında birçok fikir verebilir. Fakat alışkanlığı kıran bir dili, tek başına edebiyatı tanımlamada temel ölçüt olarak kabul etmenin bazı problemleri mevcuttur. Örneğin kimi edebiyat eserlerinin dilini, günlük dilden ayırt etmek mümkün değildir. Orhan Veli'nin şu mısraları söz konusu durumu açıklamamamıza yardımcı olabilir:

Sokakta giderken, kendi kendime
Gülümsediğim farkına vardığım zaman
Beni deli zannedeceklerini düşünüp
Gülümsüyorum.²³

Yukarıdaki mısralar yan yana konulup okunduğunda şiir sanatı adına herhangi bir öge öne çıkmaz. Bu türden bir cümleye günlük konuşma dilinde rast gelmek mümkündür. Ama bu parçayı bir kitabın sayfasına yazıp parçanın üst kısmına başlık koyduğumuzda okuyucu ondan estetik haz almasa bile onu şiir olarak algılayacaktır. Söz sanatlarının olmadığı bu mısraların dil açısından yadırgatıcı bir yönü yoktur.

Değişik bir formda yazılması, cümlelerin sözdiziminin değiştirilmesi, imgesel bir anlatımın tercih edilmesi gibi nedenlerden dolayı birçok araştırmacı şiirin günlük dilden ayrılan bir dile

22 Boris Eyhenbaum, "Biçimsel Yöntemin Kuramı", *Yazın Kuramı*, haz. Tzvetan Todorov, çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 31.

23 Orhan Veli Kanık, *Bütün Şiirleri*, s. 215.

sahip olduğunu iddia eder. Şiiri oluşturan söz konusu unsurlara dikkat çekilerek edebiliğin sınırları belirlenebilir. Fakat aynı durum bir roman için her zaman geçerli olmayabilir. Şu parçayı ele alalım:

Pansiyondaki Hollandalı dul Frau Tiedemann da benimle ahbablığı ilerletmişti. Gece yatışı bir mektepte bulunan on yaşındaki oğlu için aldığı çocuk romanlarını bana verip okuyor, fikrimi soruyordu. Bazı akşamlar yemekten sonra manasız bir bahane ile odama geliyor, uzun müddet oturup gevezelik ediyordu...²⁴

Bu parça Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* romanından alınmıştır. Söz konusu bu parçada alışılmışın dışında kullanılan bir dil mevcut değildir. Hatta roman baştan sona sade, oldukça kolay anlaşılabilir, yaygın kullanılan dile yabancılaşmamış bir anlatım ile kaleme alınmıştır. Alıntılanan söz konusu kısmın romanın bir parçası olduğu bilinmezse edebî olduğu iddia edilemez. Öyleyse dilin alışılmışın dışında kullanılması edebiyat eserlerinin niteliğini tek başına oluşturamaz, denilebilir. Ayrıca her edebî türde farklı bir ölçütün belirlenmesi gerektiği, ele aldığımız örnekte gözükmektedir. Şiir için ileri sürülen edebilik ölçütleri, roman için geçerli olmadığı gibi, roman için ileri sürülen edebilik ölçütleri de şiir için geçerli değildir.

2.3. Edebilik Dilin Estetik Bir Haz Uyandıracak Şekilde Kullanılmasıdır

Edebiyatın, dilin estetik bir haz uyandıracak şekilde kullanılması olduğunu ileri süren görüşler, edebiliği üslup ile ilişkilendirirler. Wellek ve Warren'e göre "edebiyat her zaman ilgi çekici olmak zorundadır, onun daima bir yapısı ve estetik gayesi, bir bütünlüğü ve etkileyici bir tarafı olmalıdır. Hayatla makul bir ilişkisi bulunmalıdır."²⁵ Edebiyatı estetik bir hüviyete büründüren faktör, dilsel malzemenin sunulma tarzıdır. Başka bir deyişle edebiyatın estetik yönü üslup ile alakalıdır. Edebiyatın özel bir dil alanı olduğunu söyleyen Peyami Safa'ya göre edebî dilde anlam kazanan birçok tasavvurlar müşterek dilde mantık dışıdır ve saçmadır.²⁶ Şerif Aktaş'ın anlatımı uyarınca "üslup ferdidir, kaynağını yazarın mizacından ve tecrübesinden alır. O yazarın gizli ve şahsi mitolojisine uzanan kendi kendine yeten bir dildir."²⁷

Edebilik ile yazarın/şairin üslubu arasında bağlantı kurmak ve edebiyat eserinin estetik değerini üslupta temellendirmek doğru bir yaklaşımdır. Gerçekten birçok okuyucu edebiyat eserinden zevk alırken eserin ne anlattığından ziyade nasıl anlattığına odaklanır. Fakat edebiyatın özünü bütünüyle dilin estetik haz uyandıracak şekilde kullanılmasına bağlamak sakıncalıdır. Çünkü sadece edebî eserler okuyucuda estetik haz uyandıracak şekilde yazılmazlar. XVIII. yüzyılda yazılmış bir padişah fermanında da dilin estetik haz uyandıracak biçimde kullanıldığına şahit olunabilir. Aynı şekilde

24 Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 64.

25 René Wellek – Austin Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Necip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 290.

26 Peyami Safa, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s. 152.

27 Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 58.

günlük konuşmada da estetik yönler mevcut olabilir. Öyleyse edebiyatın özünün tek başına dilin estetik haz uyandıracak şekilde kullanılmasına dayandığını iddia etmek mümkün değildir.

2.4. Edebilik Okuyucunun Metni Okuduğu Anda Ortaya Çıkan Bir Olgudur

Çağımızın popüler eleştiri kuramlarından biri olan alımlama estetiği (*reception-theory*), edebî eserin estetik değerini belirleyen, okuyucunun alımlama süreci olduğunu ileri sürer. Alımlama estetiğinin önemli temsilcilerinden olan Wolfgang Iser, alımlamayı boşlukların doldurulması olarak değerlendirir. Iser'e göre "yapıt metnin okurun bilincinde oluşmuş olma halidir. Edebiyat yapıtlarında, okur ve metin arasında oluşan etkileşim sırasında metnin anlamı oluşturulur ve bu etkileşimin nasıl olacağını sadece temel koşulları metnin yapısını belirler".²⁸ Iser'e göre alımlama sürecini yöneten okuyucunun beklentileridir. Okurun beklentileri, edebî metinde olmayan, ama okuma sırasında meydana gelen kodları da çözer. David S. Miall ve Don Kuiken de "What is Literariness? Three Components of Literary Reading" adlı çalışmalarında öğrencilerin edebî metne yönelik algılarını incelerken şu çıkarımda bulunurlar: "Bize göre edebilik, edebî metnin okunma sürecinde ortaya çıkan ve okurun tepkisine bağlı olarak tanımlanabilen özel bir okuma etkinliğinin ürünüdür"²⁹. Her okurun edebî metinden kendi kültür birikimine göre estetik bir haz aldığı doğrudur. Fakat edebî değeri bütünüyle okur ile bağlantılı hâle getirmenin birtakım sakıncaları vardır. Bir okurun kültür seviyesi her zaman bir edebî eseri değerlendirecek düzeyde olmayabilir. Sözelimi Fuzûlî'nin "Ne yanar kimse bana âteş-i dilden öze / Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı" (Gönlümün ateşinden başka bana kimse yanmaz, acımaz / Sabah rüzgârından başka da kimse kapımı açmaz) beytinden estetik bir haz alabilmek için beyti anlayabilmek gerekir. Beyti anlayabilmek için Osmanlıca'yı ve beyitte kullanılan mazmunları bilmek elzemdir. Bu beyit, onu anlamayan ve ondan estetik bir haz al(a)mayan bir okuyucudan bağımsız olarak vardır. Edebilik olgusu her ne kadar okuma sürecinde ortaya çıksa da eserin kendisinden kaynaklanır ve eserden bütünüyle koparılamaz. Öyleyse edebilik sadece okuma sürecinde ortaya çıkan bir olgu değildir, denilebilir.

2.5. Edebilik Metinsellikten Kaynaklanır

Günümüzde edebiyat eserinin niteliğini belirlemeye çalışırken metinsellik ölçütlerinden faydalanan ve edebiliği metinsellikle bağdaştırmaya gayret gösteren çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Söz konusu çalışmalarda, edebî eserin metinselliğini sağlayan bazı unsurların ön plana çıkarıldığı gözlerden kaçmaz. Bu unsurlar; bütünlük, anlam, amaç, doğruluk, uyumdur. Yazılı eser el altında bulunan bir kompozisyon demektir. Yazı parçasının bir kompozisyon olması için her şeyden önce bir bütünlük oluşturması gerekir. Bütünlük yazının her cümlesinin birbirini tamamlaması, birbirine dayanması anlamında kullanılır. Yazılı eserlerde metinselliğin sağlanması için bütünlük ilk şart olarak kabul edilir.

28 Aktaran Metin Toprak, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, Bulut Yayınları, İstanbul 2003, s. 141.

29 David S. Miall – Don Kuiken, "What is Literariness? Three Components of Literary Reading", *Discourse Processes*, 28, (1999), s. 121.

Arapça kökenli bir kelime olan *metin* “yazı parçası, bir yazıyı oluşturan unsurların her bir bölümü”³⁰ anlamlarına gelir. Turan Karataş *metin* kelimesini “yazı haline gelmiş, dahası yayımlanıp okur huzuruna çıkmış edebî eserler için kullanılan bir tabir” olduğunu ifade eder.³¹ Fakat *metin* kavramının bu şekilde anlamlandırılması, ancak edebî bir hüviyete sahip yazı parçalarının *metin* olabileceğini düşündürür. Oysa bir gazete veya bir tebligat yazısı da *metindir*. Çünkü *metnin* kelime anlamına dikkat edildiğinde salt edebilikle bağlantılı olmadığı anlaşılır.

Türkçede, İngilizce *text* (Fr. *texte*, Alm. *text*) kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “*metin*” ifadesi çoğu zaman edebiyat eserlerini çağırırsa da edebiyat dışındaki yazı parçaları ile de ilgilidir. Latince “kumaş, dokuma” gibi anlamları olan *textus*, zamanla Batı dillerinde “yazı parçası, kitaptan bir bölüm, paragraf” yerine kullanılmaya başlanmıştır. John Anthony Bowden Cuddon’un hazırladığı *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*’de *text* kelimesinin; “bir kitabın ana gövdesi, *İncil*’den seçilen kısa bir parça, kelimelerin orijinal ya da herhangi bir forma dönüştürdüğü gerçek kelime toplulukları” gibi anlamları sıralanmıştır.³²

İster edebî olsun ister edebiyat dışı olsun her yazılı parça bir *metindir* ve *metinselliğe* göre ele alınıp değerlendirilebilir. *Metinsellik*, bir *metni* *metin* yapan birleşenlerin oluşturduğu bütünlüktür. Robert-Alain de Beaugrande ve Wolfgang Dressler *Introduction to Text Linguistics*³³ adlı çalışmalarında bir yazının *metin* olarak ifade edilebilmesi için yedi standart belirlemişlerdir. Bunlar sırasıyla bağlaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık, *metinlerarasılık*. *Bağlaşıklık*, bir *metni* oluşturan bütün kelimelerin, cümlelerin anlamsal açıdan birbirine bağlı olması şeklinde anlaşılabilir. *Tutarlılık*, bir *metni* oluşturan cümlelerdeki anlamların hem kendi içerisinde hem de *metnin* bütününde mantığa aykırı olmaması anlamında kullanılır. *Amaçlılık*, *metinde* kullanılan her bir ifadenin yazarın düşüncesine hizmet etmesi demektir. *Kabul edilebilirlik*, *metnin* okuyucu tarafından kabul edilecek şekilde yazılmış olmasıdır. *Bilgisellik*, bir *metnin* hitap ettiği kitleye yeni bir bilgi sunup sunmadığını ifade eder. *Durumsallık*, bir *metnin* hitap ettiği okuyucunun durumuna uygun olup olmadığı anlamında kullanılır. *Metinlerarasılık*, bir *metinde* başka *metinlerden* malzemenin bulunduğunu, her *metnin* önceden var olan *metinlerin* üzerine kurulduğu iddiasını dile getirir.

Son dönemlerde *metnin* tanımı, söylem analizi ve *metindilbilimin* gelişmesi ile değişmiştir. Artık bir *metin*, *metinselliğin* yedi ölçütünü içinde barındıran bir oluşum olarak ele alınmaktadır.³⁴ Robert-Alain de Beaugrande ve Wolfgang Dressler’in belirledikleri *metinsellik* ölçütleri günümüzde birçok kişi tarafından kullanılmakta ve başta edebiyat eserleri olmak üzere birçok yazılı *metin* bu ölçütlere göre ele alınıp değerlendirilmektedir.

30 İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2014, s. 1076.

31 Turan Karataş, *Akademik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 319.

32 John Anthony Bowden Cuddon, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Blackwell Publishing, Sussex 2013, s. 715.

33 Robert-Alain de Beaugrande – Wolfgang Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London 1981.

34 Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 190.

Metinsellik ölçütleri bir metnin işlevi ve iletişim değeri hakkında ciddi veriler sunmalarına rağmen bir metnin edebiliği ile ilgili her zaman doğru bilgiler sunmayabilir. Sözelimi bir romandan alınmış bir parçayı veya bir öyküden alınmış bir bölümü metinsellik ölçütlerine göre değerlendirip bir yargıya varmak mümkün iken her şiir parçası metinsellik ölçütlerine uymayabilir. Örneğin Ece Ayhan'ın "Kınar Hanımın Denizleri" adlı şiirinden alınan şu parçayı metinsellik ölçütlerine göre ele alalım:

Bir çakıl taşları gülümseyişi ağlarmış karafaki rakısıyla
şimdi dipsiz kuyulara su olan kınar hanım'dan
düz saçlarıyla ne yapsın Şehzadebaşı tiyatrolarında şapkalarını tüketememiş hiç (...) ³⁵

Metinselliğin birinci ölçütü bağlaşıklık. Yukarıda anlatıldığı üzere bağlaşıklık bir metni oluşturan bütün kelimelerin, cümlelerin anlamsal açıdan birbirine bağlı olmasıdır. Yukarıda alıntılanan parçadaki ifadeler arasında anlamsal olarak bir bağın olduğu söylenemez. Parçadaki kelimelerin göndermeleri arasındaki anlamsal ilişki serbest çağrışıma göre belirlenmeye çalışıldığı için bu parça metinsellik açısından bağlaşıklık değildir. Bir metinde cümlelerdeki anlamların hem kendi içerisinde hem metnin bütününde mantığa aykırı olmaması metinselliğin tutarlılık ölçütü olarak ifade edilir. Gerek şiirden alınan yukarıdaki parça gerek "Kınar Hanımın Denizleri" şiirinin bütününde cümleler ve ifadeler arasında mantıksal ilişkinin tam anlamıyla sağlanmadığı söylenebilir. Ayrıca bir haber metni, metinselliğin bütün niteliklerini haiz olduğu halde estetik nitelikten yoksun olabilir ve okuyucuya estetik bir haz vermeyebilir. Buna göre bir edebiyat eserini sadece metinsellik ölçütlerine göre tanımlamak mümkün değildir.

2.6. Edebilik Öznellikten Kaynaklanır

Öznellik sadece edebiyatın değil, genel olarak bütün sanat dallarının bir niteliği olarak kabul edilir. Sanat eseri, muhayyilenin bir ürünü olarak sanatçının yaşam deneyiminden, beklentilerinden ve ruhsal vaziyetinden izler taşır. Nitekim sanatın gücü, ne kullanılan malzemeden ne anlatılan olaydan ne işlenen temadan kaynaklanır. Sanat, gücünü sanatçının kullandığı malzemeyi, anlattığı olayı veya işlediği temayı ifade ediş biçiminden alır. İfade ediş biçimi (üslup, anlatma tarzı) doğrudan sanatçının içsel değerlerini aktarabilmesi, özneliğini dışa vurması ile ilgilidir. Sanat ve edebiyatın birer öznel faaliyet olmaları, onlarla ilgili her türlü değerlendirmeyi ve yorumlamayı özneliğe doğru itmektedir. Orhan Okay'ın dediği üzere "sanat ve edebiyat eseri nesnel değil öznedir. Öznenin öznel olana yaklaşımı da öznel olur."³⁶ Başka bir ifadeyle sanat ve edebiyat ile ilgili bütün süreçler bir yanıla öznelikle ilişkilidir.

Edebiyatın temel niteliklerinden birinin öznellik olması, "Edebilik, öznellikten kaynaklanır" türünden bir çıkarımda bulunmamızı gerektirmez. Edebiyatın bazı türlerinde, mesela şiirde

35 Ece Ayhan, *Bütün Yort Savul'lar!*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994, s. 198.

36 M. Orhan Okay, "Eleştiri Üzerine Paradokslar", *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, 77/78/79, (2003), s. 783.

öznellik ögesi bariz bir biçimde kendini belli ettirirken monografi türünde öznellikten bütünüyle söz etmek mümkün değildir. Hatta bazı roman türlerinde, mesela natüralist romanda öznelğin başat öge olduğu iddia edilemez. Öte yandan öznellik sadece edebî metinlerin bir özelliği olarak ele alınmamalıdır. Çünkü bir gazetedeki haber metninde öznel yargıların olması o haber metnini edebiyat olarak görmemizi olanaklı hale getirmez. Metnin, öznel olarak kaleme alınmış olması onu edebiyat olarak değerlendirmemizde önemli bir unsurdur, fakat tek başına öznellik edebiliği açıklamaya yetmez.

Sonuç

Edebiyatın estetik değerini açıklayan edebilik olgusu hakkında ileri sürülen görüşler doğru olmakla birlikte muhtelif açılardan tartışmaya açılabilir. Kurmaca veya estetik etki, bir metni edebiyat olarak değerlendirmemizi olanaklı kıldığı halde metin edebiyat dışı bir şey de olabilir. Edebilik ile ilgili dile getirilen ölçütlerin edebiyat eserini bütünüyle kapsayamaması ve edebiyat dışında da geçerli olması sağlıklı bir yorumda bulunulmasına mani olmaktadır. Öte yandan birçok edebî türün varlığı, genel geçer bir edebilik ölçütünü belirlememizin önünde engeldir. Roman veya hikâye için ileri sürülen edebilik ölçütleri monografi veya deneme için geçerli olmayabilir. Benzer bir şekilde şiirin kendine has niteliklerinin olması sadece şiir için geçerli olan edebilik ölçütlerinin ortaya konulmasına yol açmaktadır.

Edebiliği tanımlamada güçlük çekilmesinin nedenlerinin başında her şeyden önce edebiyatın dil ile icra edilen bir sanat olması gelir. Sanatsal alana işaret eden edebilik hakkında ileri sürülen görüşler doğrudan veya dolaylı yönden edebiyat eserinin malzemesi olan dil ile ilgilidir. Heidegger'in dediği üzere malzeme, sanatsal biçimlendirme için alan ve temeldir.³⁷ Edebiyat eserleri dışında günlük konuşma dilinde veya edebiyat dışı metinlerde de birtakım edebî niteliklere rastlanabilir. Edebiyatçı, temel malzemesi dil olan bir sanat faaliyetiyle uğraşan sanatçı olduğundan imgeleminin gücü vasıtasıyla standart dil üzerinde oynamalarda bulunur.

Dil diğer sanatsal malzemelerden (taş, tuğla, boya vb.) farklı olarak zihinsel süreçle doğrudan alakalı bir olgudur. Bu yüzden edebî eserler bir tablodan veya heykelden farklı olarak görüldükleri ve ele alındıkları anda estetik haz vermezler; okudukları zaman dilsel imgelerin oluşturdukları çağrışımlar vasıtasıyla ve kişinin iç dünyasında uyandırdıkları hislerle zevk verirler. Bu yüzden edebiyatın estetik mahiyetini belirlemek, diğer sanat dallarının mahiyetini belirlemekten daha zordur.

37 Martin Heidegger, *Sanat Eserinin Kökeni*, çev. Fatih Tepebaşı, De Ki Basım ve Yayımları, Ankara 2011, s. 21.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- _____, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Ali, Sabahattin, *Kürk Mantolu Madonna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Rifat, Can Yayınları, İstanbul 2013.
- Ayhan, Ece, *Bütün Yort Savul'lar!*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul 2003.
- Bingöl, Ulaş, *Modernizmden Postmodernizme Eleştiri Terimleri Sözlüğü I. Cilt*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2019.
- Croce, Benetto, *Estetik*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Cuddon, John Anthony Bowden, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Blackwell Publishing, Sussex 2013.
- Çetişli, İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- de Beaugrande, Robert-Alain – Wolfgang Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London 1981.
- Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Eyhenbaum, Boris, “Biçimsel Yöntemin Kuramı”, *Yazın Kuramı*, haz. Tzvetan Todorov, çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 31-69.
- Hegel, Georg Wilhelm F., *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, çev. Taylan Altuğ – Hakkı Hünler, Payel Yayınları, İstanbul 1994.
- Heidegger, Martin, *Sanat Eserinin Kökeni*, çev. Fatih Tepebaşı, De Ki Basım ve Yayımları, Ankara 2011.
- İmer, Kamile, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 2011.
- Kanık, Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- Kant, Immanuel, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2011.
- Karataş, Turan, *Akademik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Kula, Onur Bilge, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Hegel Estetiği ve Edebiyat Kuramı 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Dil Felsefesi ve Edebiyat Kuramı – I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Miall, David S. – Don Kuiken, “What is Literariness? Three Components of Literary Reading”, *Discourse Processes*, 28, (1999), p. 121-138.
- Okay, M. Orhan, “Eleştiri Üzerine Paradokslar”, *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, 77/78/79, (2003), s. 783.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2014.
- Recâzâde Mahmûd Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, haz. Furkan Öztürk, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2016.
- Rifat, Mehmet, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları Temel Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Safa, Peyami, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990.
- Sartre, Jean-Paul, *Edebiyat Nedir?*, çev. Bertan Onaran, Can Yayınları, İstanbul 2005.
- Todorov, Tzvetan, *Yazın Kuramı Rus Biçimcilerinin Metinleri*, çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Toprak, Metin, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, Bulut Yayınları, İstanbul 2003.
- Wellek, René – Austin Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Necip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Edebiyat Teorisi*, çev. Ömer Faruk Huyugüzel, Akademi Yayınlar, İzmir 1993.